

Видан В. Николић¹
*Универзитет у Крагујевцу
Учитељски факултет у Ужицу
Катедра за језике и књижевност*

ЛАВ ТОЛСТОЈ И ОТВОРЕНО „СРПСКО ПИТАЊЕ” У ДВА ИСТОРИЈСКА ДОГАЂАЈА (У СВЕТЛУ СРПСКО-РУСКИХ ВЕЗА)

Рад у светлу руско-српских историјских и културних веза говори о односу Лава Толстоја према отвореном „српском питању” у два догађаја његовог времена важна за историју српског народа. Прво, говори се о транспоновању историјске грађе у мотивима романа *Ана Карењина*: (а) ставови руске јавности према „српском питању” пред Српско-турски рат 1876. године и (б) одлазак добровољаца и пуковника Вронског на ратиште у Србију после трагичне судбине Ане Карењине. Друго, разматра се преписка Анђе М. Петровић и Лава Толстоја поводом судбине Срба у анексионој кризи у Босни и Херцеговини (1908) као подстицај да Толстој напише студију „О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији”. Тиме је Толстој, „апостол угњетених”, тада већ одбачен од Цркве, у неспоразуму са породицом и друштвом, и слављен и оспораван, показао своју доследност и принципијелност: (а) подржавао је Србе, „мали” угњетени народ који се бори за слободу и независност и (б) био је спреман да саслуша младу девојку из Србије, коју није заборавио ни у најтежим тренуцима свога живота.

Кључне речи: руско-српске везе, Лав Толстој, роман *Ана Карењина*, преписка, Анђа М. Петровић, „српско питање”.

Увод

Русија, велика православна, словенска земља („широка земља, широка душа”), за Србе је била – како каже М. Црњански – далека звезда у бескрајном плавом кругу. Српско-руске везе имале су успоне и падове и препознају се у историји и култури два словенска народа. У неким периодима у Србији било је пренаглашено русофилство – што потврђује изрека: „Уздај се у се и у Русе”.

Позната је апострофа германској култури у *Писмима из Немачке* Љубомира Ненадовића, која се завршава парадоксом, неочекиваним стилским обртом:

„Лепа Германијо! Идеалима – на које сви народи у будућности гледе – ти си најближа; вештини твога ума и твојих руку диви се свет. Твој напредак је напредак целог човечанства. Ти си оно сунце што од запада истоку путује да светлост донесе удаљеним народима; докле допиру зра-

¹ vid.nik47@gmail.com

ци твоје просвете, дотле се види. Ко год љуби право развиће рода људскога, треба да ти жели свако добро. Зато ја, твојом светлошћу озарен и од детињства грејан, свршићу ово писмо, устајем на ноге и са неком побожношћу вичем: **Живела Русија!**” (Nenadović 1962: 11–12).

Отворено „српско питање” у роману Ана Карењина

У српској култури постоји сагласност са ставом В. Набокова: „Толстој је највећи руски писац” (Nabokov 2006: 7); заступљен је став и да роман *Ана Карењина* представља једно од највећих прозних остварења у светској литератури.

У роману *Ана Карењина* Толстој у два сегмента транспонује историју Срба као књижевни мотив: (1) отворено „српско питање” уочи Српско-турског рата 1876. године и (2) одлазак добровољаца и пуковника Алексеја Вронског на ратиште у Србију после трагичне судбине Ане Карењине.

Као што се руска јавност није сложила око „словенског питања и српског рата”, тако се ни књижевна критика није сложила који је став о славофилству Толстој заузео у „Осмој глави” романа. Сматра се да је пуковник Николај Рајевски (1839–1876), који је погинуо у Србији као добровољац, прототип пуковника Алексеја Вронског, који као лик не „излази из граница романа” (роман се завршава одласком добровољаца на ратиште у Србију) (Potočan 2002).

„Словенско питање и српски рат” као мотив јавља се у „Осмој глави” (завршној глави) романа, а Толстој је у вођењу свога јунака кроз романескни свет – Вронског – условно оставио отвореним питање о којем се расправљало у Русији пред Српско-турски рат 1876. године.

У свом читању романа *Ана Карењина*, Томас Ман из сопственог угла тумачи Толстојево виђење о „словенском питању и српском рату”:

„[Толстој] национални епичар земље руске дао је у томе последњем делу [Осма глава] израза таквим јеретичким мислима о славофилији, ентузијазму за бугарску, српску, босанску браћу у њиховој ослободилачкој борби против Турака, о добровољачкој халабуци у патриотским лудоријама руског друштва” (Ман 1978, према: Tolstoj 1990, knj. 2: 14).

У прилог овом ставу иде и оно што налазимо у роману:

„У то вријеме ни о чему другом се није говорило ни писало осим о словенском питању и српском рату. Све оно што обично ради беспослена гомила, убијајући вријеме, сад је рађено у корист Словена. Балови, концерти, ручкови, здравице, дамски накит, пиво, гостионице – све је свједочило о саосећању са Словенима” (Tolstoj 1990, knj. 2: 379).

Даље, словенско питање постало је „модни занос” и „има много људи који се овом ствари занимају са сујетним и користољубивим циљем”; да су и новине објављивале много непотребних ствари само „да на себе скрену пажњу и да се надвичу други” (Tolstoj 1990, knj. 2: 379–380).²

2 О односу руске јавности према „срском рату”, в. Marković 1960: 11–17.

Различити су разлози због којих добровољци полазе у рат: то су људи који су изгубили друштвени положај, авантуристи, пропали официри. Један од њих каже:

„Па шта ћеш, сви иду. И Србима треба помоћи. Жао ми је” (Tolstoj 1990, књ. 2: 385).

Вронски одлази у рат после трагичне судбине Ане Карењине, а његов одлазак је „само” последица одговорности за смрт своје љубавнице. „Да, послје његове несреће, шта је могао да учини” (Tolstoj 1990, књ. 2: 386). Вронски је руина, иде у рат као оруђе, а као човек није потребан никоме – како сам за себе каже.

„Али ово многе” искупљује. Не само да сâм иде него води ескадрон на свој рачун” (Tolstoj 1990, књ. 2: 383).

Поступци које чини Вронски према Ани Карењиној не чине га „омиљеним јунаком” Лава Толстоја.

„Вронски, **помало туп момак**, сасвим просечне памети, постаје раздражен њеном [Анином] љубомором, па тиме као да потврђује њене сумње” (Nabokov 2006: 20–21).

У својим мемоарима Владан Ђорђевић, који је био лекар у Српско-турском рату, оставио је сведочење о руском генералу Черњајеву, који је водио руске добровољце у Српско-турском рату, и пуковнику Рајевском (који је био прототип за Вронског). Пошто се Рајевски повукао са једног положаја, генерал Черњајев му каже:

„Ви... ви... не заслужујете да носите име Рајевског. Ви сте осрамотили Вашег деду, ви сте осрамотили брата, који је ађутант Государја!

Рајевски пребледе као смрт, стукну један корак назад као да је на змију стао, и само рече:

– То није истина, Михаил Глигорич! – узе капу и оде.

[...]

Пуковник Рајевски хтео је ту исту ноћ да остави Алексинац и српску војску па да иде кући (а то је могао, јер руски добровољци ни један не полагаху никакве заклетве ступајући у српску војску, нити се даном речју обавезиваху служити изван рок, [...]), али Черњајев као да му се још исту ноћ извинио за увреду коју му је нанео, и сутра дан у јутру видех на прси-ма пуковника Рајевског, поред она два руска ордена и – таковски крст...” (Ђорђевић 1880: 529–531).³

У роману *Ана Карењина* износи се мисли које би могле да буду мото те борбе:

- (1) „Избављење своје браће из ропства циљ је достојан и смрти и живота” (Tolstoj 1990, књ. 2: 389).
- (2) „Покољ једновераца и браће Словена изазвао је саосећање за оне који страдају и негодовање према угњетачу. И херојство Срба и Црногораца који се боре за велику ствар уродило је у читавом народу жељом да се својој браћи помогне не више ријечима него дјелом. [...]

3 Од добровољаца у Српско-турском рату који помињу погибију и испраћај пуковника Рајевског посебно је значајна књига *Гарибалдинци на Дрини* (Barbonte 1958).

Било је то изражавање јавног мњења. Друштво је одређено изразило своју жељу. Народна душа добила је израз” (Tolstoj 1990, knj. 2: 380).

- (3) „Прије двадесет година ми бисмо ћутали, сад се чује глас руског народа, који је спреман да устане као један човек и спреман је да се жртвује за угњетену браћу; то је крупан корак и гаранција моћи” (Tolstoj 1990, knj. 2: 421).

Дакле, Толстој је имао разумевање за „словенско питање и српски рат”, али није на страни пуковника Вронског, који иде у рат „да погине” – не налазећи излаз из безнађа након смрти Ане Карењине.

Толстој, који је био прави војник, није заговарао ту авантуристичку доборовољачку распуштеност која се показала у рату у Србији, његов став је као и став Виктора Игоа у чланку „За Србију”:

„Постаје нужно да се пажња европских влада привуче на једну ствар која изгледа тако ситна, да владе не сматрају да су дужне да је запазе! Та ствар, то је ова: убијају један народ. Где? У Европи. Има ли кога да то посведочи? Сведок је један: цео свет. А владе, виде ли то? Не виде” (Igo 1997: 431).

Дакле, једина разлика између Толстоја и Игоа о „српском рату” за слободу је у томе што један пише роман (његов јунак из личних разлога одлази у рат), а други пише политичку расправу са потпуним разумевањем српског народа у борби за слободу.

Пуковник Николај Рајевски ће својом погибијом током рата у Србији (20. августа 1876. године, недалеко од Алексинца) ући у легенду, која каже да је тражио да његово срце буде сахрањено у Србији, а тело у Русији. Остало је једно питање: да ли је пуковник Рајевски прототип грофа Вронског (Potočan 2002).

У читању свих материјала о том питању „и нехотично је падала у очи околност да се аутори чак нису ни трудили да докажу истовестност Рајевског и Вронског – то су они прихватили као аксиом, као полазну тачку од које је могла почињати прича” (шире в. Kornilov 2005: 89).

Прејиска Анђе М. Петровић и Лава Толстоја

Освајачка политика коју је водила Аустроугарска према Србима (и другим народима) у Босни и Херцеговини јасно се показала у анексионој кризи 1908. године, како каже једна крилатица, „теже је аустријско перо него турски мач”. Пред најавом Великог рата, и све већим јазом међу великим силама у подељеној Европи, Срби су се у борби за слободу и самосталност – по навици – окретали „матушки Русији”, која ће, већ захваћена револуционарним превирањима, бити приморана да решава унутрашње проблеме.

Млада седамнаестогодишња Српкиња Анђа М. Петровић(ева), млађа сестра познате сликарке Надежде Петровић(еве), пише три писма Лаву Н. Толстоју и тражи мишљење о анексији Босне и Херцеговине и

„праву малих народа на слободу и самоопредељење” (Сва три писма наводимо у прилогу на крају рада).

Толстој је већ био на силазној животној путањи: у сукобу је с Државом и Друштвом, са Црквом и Породицом, али и са самим Собом. Термин „толстојизам” у свету ће бити метонимија за душевно стање великог генија, тј. за „Толстојево лудило”. Међутим, ништа није могло помутити веру младе девојке из Србије у величину Лава Толстоја као „поборника хришћанске човечности” и наду да само „апостол угњетених” својим ауторитетом може покренути прогресивни свет за отворено „српско питање”.

Преписка Анђе М. Петровић и Лава Толстоја представља корисну грађу за познавање прилика пред Велики рат; а уз „убрзани” хронотоп историјских догађаја везаних за судбину српског народа, у исто време, одвијаће се и трагични расплет личне и породичне драме Лава Толстоја. Преписка је објављена на српском (Ambrozić 1978: 260–263) и на руском (Anisimov 1965: 494–501). Писма која је тада Анђа упутила Лаву Толстоју „доносе својеврстан дах једног времена, мишљења и расположења” (Ambrozić 1978: 260).

Учитељица Марија Ивановић-Бешлић, као одушевљена Југословенка, осуђена је на смрт због револуционарног рада у Аустроугарској (Đimić 1933).

То је био повод да се у Београду одрже бурне демонстрације (1908) са ватреним патриотским говорима и оштрим протестима против Аустроугарске.

„На митингу је говорила и једна чудна жена, млада, крупна плавуша која је направила нарочити утисак, колико својим одличним говором толико и појавом. Београд тада није могао замислити жену у оваквом положају, на подијуму, још више, на уличној манифестацији, жену која кида са свима женским обзирима и држи запаљиве говоре уз оштре гестове. То је била позната сликарка, представник модернизма свога времена, **Надежда Петровић**” (Anonim 1908; Ivanić 1926; Pavlović 1935).

Подстакнута догађајима око анексионе кризе у Босни и Херцеговини 1908. године, у Београду, 7. октобра 1908. године, Анђа М. Петровић(ева) – млађа сестра Надежде Петровић – пише прво писмо „Пресветлом грофу Толстоју, филозофу и писцу”, „генију XX века” (в. Ambrozić 1978: 260–261; Anisimov 1965: 494–496). У писму се на почетку каже:

„Усуђујем се да Вам причам о ранама које тиште Србе, и да замолим за речи утехе у име свеколике српске младежи. Ваша реч је за руско јавно мишљење глас апостола. Зато изговорите ту спасоносну реч, смекшајте срце свога народа према малом балканском народу који се налази у ропству отимача” (Ambrozić 1978: 260).

Убрзо, 26. октобра, Толстој је забележио у дневнику: „Начал /.../ писъмо сербке”. Потом је Толстој 30. октобра 1908. поручио свом лекару Душану Маковицком да напише кратко писмо Анђи Петровић у коме,

у духу чисте хришћанске философије, помиње изреку „кад нам се каже да је све изгубљено, често бива да је све спасено” (в. Anisimov 1965: 497).

Лав Толстој подстакнут писмом младе Српкиње, у којем га она моли да чује његово мишљење о анексионој кризи у Босни и Херцеговини „и праву малих народа на слободу и самоопредељење”, пише једно од својих последњих дела. Дакле, био је то најбољи одговор руског писца који је стигао младој девојци и српској младежи – дело „О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији”, завршено 5. новембра 1908. године и штампано са оштром цензуром (уп. Ivanić 1910: 457).

Ту политичко-философску расправу Толстој почиње речима:

„Једна српска жена обратила ми се питањем шта мислим о анексији Босне и Херцеговине од стране Аустрије, извршеној ових дана. Ја сам јој укратко одговорио, али онемо ко би се евентуално интересовао о томе, желим што јасније и подробније могу да изразим своје мишљење о том догађају” (према: Ambrozić 1978: 264).

Толстој преко свога лекара Душана Маковицког шаље Анђи одговор, уз напомену да ће свој шири одговор штампати, а уз то шаље и своја дела.

Усхићена Толстојевом пажњом, Надежда Петровић пише 22. новембра 1908. године вајару Ивану Мештровићу у Загреб, који су залагао за ослобођење угњетених народа у Аустроуграској (Мештровићева оставштина, Загреб; према: Ambrozić 1978: 264, нап. 607).

Друго писмо Анђа М. Петровићева пише Толстоју 19. новембра 1908. године, захваљује му што ће објавити студију „О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији” и захваљује на књигама које је добила на поклон. Годину дана касније објављена је поменута студија (в. Ivanić 1910: 457).

Треће писмо Анђа М. Петровић(ева) шаље Толстоју 20. децембра 1908. године, честита му Божић и Нову годину, и захваљује за рад у штампи „О присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији”.

Толстој, „гоњен унутрашњим кризама и немирима”, одлази од куће и умире 28. октобра (10. новембра) 1910. године. „Вест о његовој смрти је за врло кратко време обишла цео свет. Све што је у том свету чуло за Толстоја зажалило је за огромним губитком” (в. Tolstoj 1965: 471).

Након смрти Лава Толстоја, његов лекар Душан Маковицки доноси у Београд сестрама Петровић пошилку коју је Толстој спаковао за време живота, био је то гест достојан великог генија.

Момчило Иванић преводи биографију и библиографију Лава Н. Толстоја, дописног члана Српске краљевске академије, која излази у *Годишњаку* XXIII (1910).

Уместо закључка

Део књижевне критике непринципијелно, недовољно разумевајући роман *Ана Карењина*, оштро је иступио против ставова Толстоја о славнофилству.

Толстој недвосмислено показује своју хришћанску философију:

„Думаєт Лев Николаевич это потому, что важно не политическое положение государства Сербии, а важно духовно-религиозное состояние всего народа” (в. Anisimov 1965: 497).

После једнога писма Анђе М. Петровић(еве) Толстој диктира у перо свога лекара Душана Маковицког о парадоксу живота:

„По случаю вашего письма Лев Николаевич вспоминил изречение о том, что когда нам кажется, что все погибло, часто бывает, что тут-то все спасено” (в. Anisimov 1965: 497).

Својим ставовима „апостол угњетених”, тада већ одбачен од Цркве, у неспоразуму са породицом и друштвом, и слављен и оспораван, показује у својим ставовима доследност и принципијелност – био је испред свога времена.

Извор

Tolstoj 1990: L. Tolstoj, *Ana Karenjina*, knj. I–II, Sarajevo: Svjetlost.

Литература

- Ambrozić 1978: K. Ambrozić, *Nadežda Petrović 1873–1915*, Beograd: SKZ – Jugoslavijapublik.
- Anisimov 1965: И. И. Анисимов (глав. ред.), Толстой и зарубежный мир, Книга первая, *Литературное наследство*, Том 75, Москва: Издательство „Наука”.
- Anonim 1908: Zbor Srpkinja, *Večernje novosti*, XIV/284, Beograd, 13.oktobar 1908, 2–3.
- Barbonte-Brodano 1958: Đ. Barbonte-Brodano, *Garibaldinci na Drini*, Beograd: SKZ.
- Dimić 1933: S. Dimić, Istorija žene osuđene na smrt. Istorija učiteljice iz Zemuna osuđene na smrt, *Politika*, XXX/9131, Beograd, 15. oktobar 1933, 6.
- Đorđević 1880: V. Đorđević, Na granici, *Otađzbina*, 2/4, Beograd, 529–531.
- Igo 1997: V. Igo, Za Srbiju (1876), *Serbia. Srpski narod, srpska zemlja, srpska duhovnost u delima stranih autora*, u: R. Damjanović, N. Tomić, S. Ćosić (prir.), Beograd: Itaka, 431–433.
- Ivanić 1910: M. Ivanić, Lav Nikolajević Tolstoj, dopisni član, *Godišnjak SKA*, XXIII, Beograd: SKA, 383–460.
- Ivanić 1926: D. Ivanić, Nadežda Petrović, akademski slikar, *Vardar*, Kalendar, XV, Beograd, 124–129.
- Kornilov 2005: J. Kornilov, Ko je grof Vronski, *Bagdala*, 465, jul–septembar 2005, Kruševac, 83–93.
- Man 1978: T. Man, *Eseji, Ana Karenjina*, Novi Sad: Matica srpska.
- Marković 1960: S. Marković, Dopisi iz Petrograda, *Sabrana dela*, knj. I, Beograd: Kultura, 11–17.
- Nabokov 2006: V. Nabokov, *Eseji. Lav Tolstoj (1828–1919). Maksim Gorki (1868–1936)*, Beograd: NNK Internacional.

- Nenadović 1962: Lj. Nenadović, *Izabrana dela*, Beograd: Narodna knjiga.
Pavlović 1935: M. Pavlović, Nadežda Petrović, *Narodna odbrana*, 22, Beograd 2. juni 1935, 345.
Potočan 2002: B. Potočan, *Vronski: čast i ljubav*, Beograd: Filip Višnjić.
Tolstoj 1965: L. Tolstoj, *Izbor iz dela*, Beograd: Narodna knjiga.

Vidan V. Nikolić

LEO TOLSTOY AND THE OPEN “SERBIAN QUESTION” IN TWO HISTORICAL EVENTS (IN LIGHT OF RUSSO-SERBIAN TIES)

Summary

This paper, in light of Russo-Serbian historical and cultural ties, discusses the relationship of Leo Tolstoy towards the open “Serbian question” in two events of his time, both important for the history of the Serbian people.

First, it deals with the transpositions of historical material in the motifs of the novel *Ana Karenina*: (a) the views of the Russian public in relation to the “Serbian question” before the Serbo-Turkish war in 1876; and (b) the departure of volunteers and Count Vronsky to the war in Serbia after the tragic fate of Ana Karenina.

Secondly, the paper examines the correspondence between Anda M. Petrović and Leo Tolstoy about the fate of Serbs during the annexation crisis in Bosnia and Herzegovina (1908), which was an inspiration for the writing of his study “On the Annexation of Bosnia and Herzegovina to Austria”.

By doing this, Tolstoy, the apostle of the oppressed, who was already rejected by the church, and in disagreement with his family and society, both celebrated and disputed, showed his consistency and righteousness: (a) he supported the Serbs, the “small” oppressed people in search for freedom and independence and (b) he was ready to listen to a young girl from Serbia, whom he did not forget even in the most difficult moments of his life.

Keywords: Russian-Serbian ties, Leo Tolstoy, *Ana Karenina*, correspondence, Anda M. Petrović, “Serbian question”

Примљен 4. јула 2017. године
Прихваћен 14. септембра 2017. године

ПРИЛОГ**Три писма Анђе М. Пејровић(еве) упућена Лаву Н. Толстоју****Прво писмо**

Пресветлом грофу Толстоју, филозофу и писцу!

Волела бих изнад свега да имате довољно стрпљења да ово писмо прочитате до краја.

Обраћам се Вама, филозофу и генију XX века – огромна је смелост од једне младе Српкиње. Опростите ми, уважени апостоле угњетених. Ви који умете да праштате и учите људе правичности и милосрђу, немојте одбити молбу Вашим следбеницима. Ви сте ми улили храброст – да се обратим Вама молбом наше мале земље – Вама, поборнику хришћанске човечности.

Усуђујем се да Вам причам о ранама које тиште Србе, и да замолим за речи утехе у име свеколике српске младежи. Ваша реч је руско јавно мишљење глас апостола. Зато изговорите ту спасоносну реч, смекшајте срце свог народа према малом балканском народу који се налази у ропству отимача. Подигните глас за слободу Босанаца и Херцеговаца! То су Срби, то су Јужни Словени, то су људи који су се вековима борили за очување своје самобитности.

Ми, Срби, схватамо сада, боље но икад, да стојимо пред понором који нас тајанствено вуче у своје дубине. На његовом дну нејасно светлуца зрачак – да ли избављења, да ли смрти; и ми се морамо бацити у тај понор са паролем „Слобода или смрт“; и обрести се између ужаса и спасења.

Па ипак, Оче, ми, попут ловца које су лавови окружили огњеним обручем, – испуњени смо неустрашивошћу и спремни да на олтар отаџбине положимо свој живот и своје имање, остајући до последњег дана верни домовини.

Ми морамо разрушити зидове наше тамнице, који нам преграђују пут у слободу и ка остварењу наших стремљења; снаге непријатеља јаче су од наших, душманин је неумољив према јецајима и патњама својих робова, а ми ипак не клонемо духом. У загушљивом ваздуху тамнице ми се не можемо борити за племените хришћанске идеале, а сва наша бодрења била би узалудна маштања, тражење измишљеног света где нема страдања ни понижења.

Данас у целој раскомаданој српској земљи нема ниједног Србина који не би одлучно захтевао рат с Аустријом и ослобођење Босне и Херцеговине.

Срби се никад нису плашили рата, јер су уверени да у борби расту снаге и патриотски полет сам указује пут и правац свим збивањима проистеклим у тој борби. Нека оспоравају Србима способност за друштвени живот, нека нам приписују свеколике пороке (нама, а не Немачкој са њеним интригама усмереним на наше уништење) – ниједан народ није знао и не зна за веће одушевљење и већу спремност за жртвовање себе него Срби, који су се вековима борили против непријатељских интрига и најезда.

Сада је наступио један од најкритичнијих тренутака, када се Срби налазе у ишчекивању одлуке културне Европе на конгресу великих сила.

Русија ћути. То страшно ћутање може да стаје живота цели народ. Је ли могућно да је велика Русија постала крвник и узрочник пропасти невиних Словена? Па где је истински хуманизам? Где је човекољубиво, филантропско уједињење културних народа, ако се не чује ниједан глас у заштиту Јужних Словена од германске најезде?

Није ли истина да се тај хуманизам јавља само у односу на примитивне народе Азије и Африке, проповедајући дивљацима хришћанско милосрђе, у исто време кад на југу Европе мирно допушта уништење целог народа који има вековну историју и културу. Тај народ уништава се само зато што пљачкашка Европа наставља да води тајну политику и што Русија штити једино интересе Бугара – потомака татарских дошљака.

Русија ћути, јер је Бугарска, под њеним старатељством, већ добила независност, а Срби нека гину. Можемо ли ми рачунати на помоћ Енглеза и Немаца који, у суштини, желе слабљење словенства?

Енглеска се више од других противи анексији Босне и Херцеговине али не зато што се крње интереси Срба, него зато што она хоће да задовољи своју савезницу Турску. Све земље које су побољшале своје односе са Турском јесу на добитку. За Бугарску се то изразило у анексији Румелије; Грчка је добила Крит; Аустрија – српске покрајине Босну и Херцеговину. А Србија због своје лојалности није добила ништа. Такви су били циљеви европске политике. Турска се показала као врана украшена туђим перјем, али овог пута су се и друге птице грабљивице оденуле у туђа перја. А Србија је морала да стане на страну очерупане Турске, свог бившег непријатеља.

Трашно је када се у културном веку мора проливати крв за своја права. Нека Европа чува интересе германских народа и Турака, а херојска Србија ће без страха кренути у рат.

Ако је у питању заштита стремљења ка уједињењу, боље је погинути бранећи од разбојника своје интересе. Аустријска војска ће на примеру савезничке армије Србије и Црне Горе још једанпут видети шта значи бранити отаџбину и шта значи поћи у лов на туђе добро.

Јуначка смрт која ће покосити све до једнога, или слобода независној српској земљи! Чак и ако милост свевршњег напусти српску војску на бојишту, непријатељ неће успети у Србији да лако прекорачи праг домова наших: још неиспитане силе српских жена испољиће се у освети за смрт очева и браће.

И нека ва вјеки вјеков остане света успомена на последње дане краљевства које је изграђено на развалинама моћног балканског царства, достојног великих предака српског народа.

Ја сам Вам отворила своју душу, пишем оно што је у крвавим словима записано у срцу сваког Србина; своје наде у Ваше симпатије према Србима ја радо поверавам хартији која, можда, никада неће dospети у руке Ваше Милости.

Али ако примите ово писмо, немојте га одбацити зато што ће Вам наш језик бити неразумљив; немојте презрети одушевљење и усхићење које сам осетила како ниче у мом срцу обраћајући се Вашој Преузвишености.

Дај, Боже, да је као плод мог писма српски народ стекао још једног пријатеља у личности прослављеног писца Лава Толстоја.

Нека ми Ваша Преузвишеност опрости моју смелост и прими безгранично поштовање младе Српкиње, испуњене љубављу према отаџбини и жељом да цео свет буде прожет добрим осећањима за малену Србију.

Београд, 7. октобра 1908. г.

Ратарска 32.

Анђа М. Петровићева

Друго писмо

Ваша Преузвишености!

Не налазим речи којима бих изразила оно што ја као Српкиња осећам у вези са благонаклоношћу и симпатијама што их према нама испољавају Руси и сви северни Словени. Ми се све више убеђујемо у то да су планови које ми изграђујемо у односу на нашу будућност правилни и да стремљења, идеје којима се руководимо доносе благостање и срећу целом народу и воде ка вишем савршенству, какво Ви хоћете да видите у препороду човечанства, када ће сви бити праведни.

Треба примити живот истинито и предано, искористишћујући искуство стечено од познавања себе самог и света који нас окружује, уважавају законе друштва и религије – тако да сваки умно развијени човек узмогне схватити дух Вашег учења, по којем свака тежња мора да буде израз племенитих побуда. Тако мора да мисли сваки културан човек и народ и његови властодршци, али на жалост, малом народу тешко је у овој ствари да испредњачи, јер „на чијој је страни сила, тај је у праву“.

Разбојништво угрожава сада нашу националну слободу, води уништењу наше независности, наше народности.

Под прљавим велом крије германска раса своју аморалност и бестидност, она у нашим срцима распаљује мржњу, јер својим егоизмом настоји да истисне словенске народе, којима припада будућност.

Да, Ваша Преузвишености, Ваше речи налазе одјека у мојој, и свим нашим душама. Са надом гледамо ми у садашње столеће, које ће бити столеће напретка у друштвеним односима. Дозреле, снагом испуњене, идеје диктоваће човечанству нове законе; то ће бити победа и тријумф правичности и једнакости и плод напора словенских народа.

Мене је усрећило Ваш одговор, а Ваше отворено писмо, које ће се ускоро појавити, превазишло је сва моја очекивања. Мој утисак је огроман, он је премашао резултате делања свих наших дипломата, јер ја сам умела да нашу праведну ствар заинтересујем највећег генија на свету. Писмо г. Маковицког, у ком је он благозволио да изложи Ваше мишљење и где саопштава да ће ускоро бити штампан Ваш суд поводом анексије Босне и Херцеговине, изазвало је код нас највеће интересовање, и сви са грозничавим нестрпљењем очекују „мишљење великог Толстоја о несрећној судбини Босне и Херцеговине и целог српског народа“.

Ваша изузетна доброта испољила се не само у том писму, Ви сте ми причинили огромну радост, пославши ми своја дела, по којима ћу ја схватити Ваше учење.

Нашла сам у себи толико смелости да Вам пошаљем историјско дело мог оца, Мите Петровића, које ће Вас упознати са природом моје малене отаџбине – Србије – то јест са најновијом историјом разних установа, развојем финансија и привреде наше домовине, дело које је мој отац написао на основу аутентичних докумената што их је прикупио за период од 1804. до 1849. године.

Ово дело треба да се састоји од још десет оваквих свезака, у којима ће бити приказан сав историјски материјал. Ускоро ће они ући у штампу. Шаљем само прву свеску, желећи да колико је могуће упознам Вашу Преузвишеност са нашом историјом. Мој отац је годинама скупљао историјске документе, а сада се код њега накупило око једанаест хиљада драгоцених и важних хартија, међу којима се налазе и руком писани псалтири отпре неколико векова.

Део који се односи на историју жена и њихово учешће у нашој новијој историји XIX столећа – писма повезана са политичким и друштвеним животом

Србије, ја обрађујем већ неколико месеци и, када буде штампано, бићу срећна да пошаљем Вашој Преузвишености.

Разуме се, седамнаестогодишња девојка није кадра да створи бесмртна дела таквом човеку као што је Лав Толстој, али бићу задовољна ако урадим бар нешто за српски народ, оживљавајући сећање на наше дивне мајке, које су не једанпут жртвовале себе у име своје вере и свог народа.

За време турске владавине и тираније, одвођење невиних девојчица и де-чака у ропство називали су у народу „крвави данак”. Жена – мајка и сестра, носила је на себи тешки крст, она је голим рукама бранила у своме дому децу и имање, подстицала на отпор, распаљивала осећања љубави и храбрости, а пре-ма тиранима осећање мржње. И приносећи жртве, није роптала и није тражила награде. И код куће, и на бојном пољу, уз рањенике, усред убојних поклича, српске жене биле су нежне помагачице. Угледавши први зрак слободе на срп-ском небу, после пет векова робовања, оне су биле прве у слављењу Провиђења које је улило које је улило снаге у њихове ослабеле мишице.

Оне су своја женска осећања принеле на олтар ослобођења отаџбине, по-пут војника храбро, јуначки и стрпљиво подносиле све, радосно дочекавши кр-ваво сунце на нашем успламтелом небеском своду.

Страшна су била та пет столећа црне ноћи, кад су милиони српских мајки, обузете ужасом и очајањем, биле сведоци несрећа које су вребале њихову децу од првих дана живота, осуђујући их на судбину робова азијатских тирана; наше небо је још и сада крвљу натопљено, наша срца још и сада притискује жиг измученог српског народа.

Наша прошлост је крвава, садашњост – још више окрвављена, а хоће ли икад доћи крај овим мучењима, зар је могуће да нема спасења од мрака и да ће се звекет ланаца и даље разлегати сред дивних српских шума. Страдања Срба су иста као и пређашња, променио се само тиранин – раније су то били Турци, сада – Немци.

Надам се да нисам одвећ злоупотребила Вашу пажњу, написавши Вам ова-ко опширно писмо.

Допустите да на крају додам да ми, Срби, верујемо у будућност Словена, јер само уједињени могу Словени уништити Немце и њихову политику, и сам-им тим обезбедити Словенима слободу културног развоја.

Причинили бисте ми велику радост ако бисте ми послали своју фотогра-фију са аутограмом – она би вечно подсећала мене и моје другове на великог пријатеља Срба, кнеза Лава Толстоја.

У знак поштовања допустите ми да пољубим Вашу руку – руку оца свих угњетених.

Београд, 19. XI 1908. г.
Ратарска 32.

Остајем са дубоким поштовањем
Анђа М. Петровићева

Треће писмо

Ваша Преузвишености!

Сматрам својом дужношћу да Вам захвалим на Вашем племенитом писму поводом нашег српског питања.

Основно хришћанско начело – воли ближњег а воли човечанство – симбол хришћанских стремљења, појам људске правде и личне независности, до било је сада друкчије облике, извитоперавања племенитих замисли самог Христа стекло је санкцију власти.

Хришћанином се сада назива чак и онај који, прикривајући се тим именом, пролива крв своје браће у име измишљених начела који су се укоренили: егоизам је завладао сваким појединачно и свима заједно.

Циљеви су изгубили своју истиниту племенитост, тако да сте Ви, учитељу, у праву – стаза врлине изгубила се у свакодневной борби.

Ваше учење, или проповед савременог друштва, било би без сумње остварљиво, ако би се сви људи ослободили својих традиција, убедивши овај материјалистички, егоистички свет да је да је у заблуди кад сматра да је Ваше учење неостварљивом филозофијом, а не правом науком, коју тако лако усвајају људи чисте душе.

Ваш одговор пробудио је у мени племенита маштања о правди и љубави, али да бих усвојила милосрђе и племенитост великог учитеља, ја бих морала да заборавим да сам Српкиња, да заборавим несреће сред којих живи српски народ. А стварност захтева сталну, реалну бригу о мојој отаџбини и решење кризе, после које мора да буде саздан бар привремен мир.

Ја сам испуњена надом и ватрено жалим да се брже остваре начела Вашег племенитог учења. Ја се заносим мишљу да ера у чијем предвечерју стојимо неће допустити да се смрви цели народ и да ће у најближој будућности бити остварена народна права.

Верујући у праведност наде у општу срећу, честитам Вам Божић и Нову годину и шаљем хиљаду топлих жеља за дуго година живота и успешног рада.

Још једном примите срдачну захвалност од мене и свих Срба за учешће и одзив у штампи за анексију Босне и Херцеговине.

Београд, 20. XII 1908. г.

Са ватреним поздравом и поштовањем
Анђа М. Петровићева